

[11, 119]. У цей час до виробничої діяльності залучалася найбільша кількість студентів: 1980 р. – 822 тис. осіб, 1983 р. – 861 тис. На середину 1980-х рр. керівний склад у Всесоюзному студентському загоні був досить значним, нараховуючи 70 тис. керівників різного рівня, тобто, кожний восьмий член загону мав владні повноваження [8, 147]. Однак від середини 1980-х рр. рух поступово згасав, що, на наш погляд, варто пов'язувати, як з політичними, так і соціально-економічними процесами у СРСР.

Таким чином, рух студентських будівельних загонів виник не випадково, він увібрав різноманітні форми участі молоді в будівництві комуністичного суспільства, відновленні народного господарства після громадянської та Другої світової воєн, кампаній за збору сільськогосподарських урожаїв та народногосподарському будівництві на цілих землях. Наприкінці 1950-х рр. різні форми студентських трудових об'єднань злилися в єдиний рух студентських будівельних загонів, ставши якісно новою, активною формою залучення студентської молоді до суспільно-конкретної праці та реалізації народногосподарських планів радянського державно-партійного керівництва. За свою історію студентський будівельний рух пройшов еволюцію від поодиноких студентських будівельних загонів – до масового соціального явища в СРСР. Кожен з визначених періодів характеризувався виробленням нових нормативно-правових актів, що регулювали відносини студбудзагонів як форми молодіжного трудового ентузіазму з народногосподарськими організаціями, а також з розширенням географії їхньої діяльності й, відповідно, збільшенням кількості учасників.

1. Артемьев Е.Ф. Ступени возмужания. История, опыт патриотического движения студенческих отрядов. – М., 1983.
2. Безбородов А.Б. Студенческие пятилетки: вузовская молодежь Москвы на ударных стройках. – М., 1986.
3. Пискун А.И. Партийное руководство деятельностью комсомола по организации и развитию движения студенческих отрядов: Дисс. ... канд. ист. наук. – К., 1987.
4. Шкурко І.І. Соціально-гуманітарна і політична підготовка майбутніх учителів (історико-педагогічний аспект). – К., 1992.
5. Приступко В.А. Студенческие отряды: исторический опыт 1959–1990 гг. – М., 2008.
6. Королёва Т.М. История движения студенческих отрядов Иркутской области: 1960–80-е гг.: Дисс. канд. ист. наук. – Иркутск, 2006.
7. Бухарина О.А., Олейников М.Д. Студенческие стройотряды истоки движения // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2003. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gratota.net/materials/3/2011/2-2/7.html.
8. Коляда І.А., Ралко Р.С. Студентські будівельні загони: до історії патріотичного руху студентської молоді в УРСР (1962–1989 рр.) // Краєзнавство. – 2012. – № 2.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 7. – Оп. 15. – Спр. 71.
10. ЦДАГО України. – Ф. 7. – Оп. 15. – Спр. 78.
11. Молодежь и инновационные развитие России: Сб. науч. тр. / Отв. ред. В. Криворученко. – М., 2008.

Ralko R.S. The periodization problem of student construction teams movement in the USSR. In the article are marked the chronological limits of student construction team movements in the Soviet Union and on this base is proposed the movement's periodization.

Key words: student construction brigades, the Komsomol, periods, youth movement, historiography

В. В. Плахута

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ УРСР З РОЗМІНУВАННЯ

У статті розглянуто основні аспекти дій органів та сил цивільної оборони УРСР з розмінування територій. Приділено увагу недостатньо з'ясованим аспектам проблематики, накреслено напрями можливого подальшого дослідницького пошуку.

Ключові слова: УРСР, Цивільна оборона, вибухівка, розмінування

Життєво небезпечні наслідки виявлення вибухонебезпечних предметів на загальнодоступній території для людей посідає вагомe місце в науково-дослідницькій практиці як українських, так і зарубіжних дослідників. За період, від закінчення Другої світової війни – до сьогодні, ними досліджено й висвітлено чимало питань, пов'язаних з організаційними, економічними, соціальними та ідеологічними питаннями дій органів та сил ліквідації залишків снарядів, бомб, мін, гранат тощо.

Визначальними в цьому плані є праці М. Хабіба [1], Г. Логунова [2], О. Іжака [3], які вказали на небезпеку для життя та здоров'я людей великої кількості невикористаних та нерозірваних боєприпасів. Разом із тим, дотепер відсутні публікації, в яких би розглядалася заявлена проблема в контексті її впливу на суспільство через довготривалий проміжок часу. Враховуючи це, ми ставимо за мету проаналізувати дії органів та сил цивільної оборони УРСР з виявлення та знешкодження вибухонебезпечних предметів.

У формуванні системи цивільної оборони (ЦО) був запроваджений принцип виконання заходів з розмінування території республіки. З 1974 р. він був переданий від саперних частин Радянської Армії до піротехнічних підрозділів ЦО. Такі підрозділи рівномірно розміщувалися по всій території України і мали змогу швидко прибути для ліквідації небезпечних знахідок у досить короткі терміни. Загалом системі ЦО УРСР підпорядковувалися дев'ять піротехнічних підрозділів. За необхідності до цих робіт залучалися саперні частини Збройних Сил СРСР [4, 24–29].

З метою детальної регламентації процесу ліквідації вибухонебезпечних предметів, Міністерством оборони СРСР був виданий наказ № 98 від 16 квітня 1964 р., де встановлено чіткий і зрозумілий порядок організації та проведення робіт з розмінування та перевірки території на наявність вибухівки [4, 102]. Відповідно до нього, командири частин ЦО розробляли плани робіт у, закріплених за ними, адміністративних районах і організували їх виконання. До виконання планових робіт піротехнічні підрозділи приступали після відтаювання ґрунту і проводили їх до перших морозів, коли ґрунт замерзав на 5–10 см. Знищення авіабомб, виявлених в ході виконання земляних робіт (риття котлованів, траншей тощо), виконувалися позачергово. Для цього військові комісари надавали термінові заявки на адресу помічника командувача військами округу з ЦО. Командир частини, отримавши розпорядження на знищення авіабомб, ставив задачу командирі піротехнічного підрозділу і затверджував заявку на видачу йому вибухових речовин і засобів підірвання [5, 7–9].

Командир підрозділу готував розрахунок до виїзду, отримував вибухові засоби, перевіряв справність засобів пошуку і знешкодження боєприпасів, справність автотранспорту і прибував до командира (начальнику штабу) частини для доповіді про готовність до виконання робіт і отримання інструктажу. Після цього, розрахунок розпочинав рух до призначеного місця [6, 36–39]. Виїзд особового складу піротехнічної команди виконувався, як правило, на двох машинах і обов'язково

Табл. 1

Кількість обстеженої території та виявлених і знешкоджених при цьому вибухонебезпечних предметів (1974–1991 рр.)

№ з/п	Рік виконання робіт	Перевірено території (гектарів)			Всього виявлено	Із них:					
		Всього перевірено території	Судильна перевірка	Контроль а перевірка		авіабомб	артснарядів	мінометних мін	гранат	інженерних мін	фугасів тощо
1	1974	1459,4	477,7	683,7	2676	43	2157	83	53	33	307
2	1975	1283,9	558,5	629,9	838	57	294	95	86	5	300
3	1976	2403,3	1154,9	1002,4	2456	16	181	24	35	-	2200
4	1977	1849,6	1012,4	461,8	1749	52	467	612	121	2	495
5	1978	1084,2	748,1	326,7	2651	59	837	92	18	9	1636
6	1979	1679,8	152,3	1527,5	1504	24	604	519	16	1	340
7	1980	1264,9	160,3	1246,9	1492	14	591	869	13	4	1
8	1981	2020,4	50	2015,4	2645	105	653	183	22	6	1676
9	1982	2048,5	2,9	2045,6	23478	39	932	64	854	5	21584
10	1983	3072,35	2323,4	775,8	2667	12	1215	77	18	10	1335
11	1984	2994,8	2856,1	175,6	6832	18	272	43	59	36	6404
12	1985	2963,9	0,7	2850,9	1629	32	457	712	21	2	405
13	1986	2090,32	1,1	1985,2	242	17	160	33	17	5	10
14	1987	2282,3	1545,5	649,6	924	18	859	27	10	10	-
15	1988	2282,3	1281,5	1063,8	245	14	170	31	23	5	502
16	1989	2503,74	2459,1	120,6	183	22	105	31	10	1	14
17	1990	2849,1	2541,6	369,9	2661	126	742	492	637	12	652
18	1991	3481,7	2951,3	374,5	1884	48	881	274	83	6	592

під команду офіцера-піротехніка. З цією метою, на розмінування виїжджав не тільки командир, але й інші офіцери-піротехніки, які проходили службу у військової частині [7, 4–11].

З прибуттям на місце призначення, старший розрахунок зв'язувався з військовим комісаром або з місцевими партійними та радянськими органами, визначав обсяг і порядок робіт, а також заходи безпеки. Командир піротехнічного підрозділу особисто керував всіма роботами [8, 4–6]. З питань забезпечення робіт матеріальними, технічними засобами (будматеріали, підйомні крани, насоси, екскаватори тощо) й евакуації населення з небезпечної зони, командир звертався за допомогою до військових комісарів або в радянські чи партійні органи [8, 112–115].

Зокрема такий підрозділ мала військова частина 01646, яка розміщувалася в Києві. До її району відповідальності відносилися м. Київ, Київська, Черкаська та Чернігівська області, для розмінування за категорією «авіабомби» та м. Київ за іншими категоріями. За період 1974–1991 рр. особовим складом цієї військової частини були затрачені 13852 тис. людино-днів робочого часу з пошуку та знешкодження боєприпасів часів Другої світової війни (таблиця 1) [8, 10–11; 9, 167–170; 10, 82–85, 148–149; 11, 63–66, 154–156, 208–209; 12, 16–18, 108–110, 201–204; 13, 36–38, 121–125, 216–219].

Після проведення піротехнічних робіт старший команди доповідав командирі військової частини або особі, котра його заміщувала, в день прибуття з відповідною позначкою в журналі телефонограм щодо виконання заявки на знешкодження вибухонебезпечних предметів [8, 7]. У випадку знаходження вибухових предметів 2-ї категорії і складів з боєприпасами, розмінування проводилося тільки після наказу командира військової частини, за рішенням комісії з розмінування [11, 207].

Табл. 2

Кількість проведених роз'яснювальних бесід та залучених до них осіб

№ з/п	Рік	Проведена роз'яснювальна робота	
		Всього проведено бесід	Залучено осіб
1	1974	187	945
2	1975	367	4910
3	1976	4252	10170
4	1977	638	5822
5	1978	318	1583
6	1979	590	12763
7	1980	247	4073
8	1981	291	6893
9	1982	536	8947
10	1983	609	8794
11	1984	609	10122
12	1985	149	2814
13	1986	139	1329
14	1987	176	2223
15	1988	153	1050
16	1989	150	810
17	1990	296	1738
18	1991	203	3638

Підривання знешкоджених вибухонебезпечних предметів виконувалися на спеціально закріпленій території. В Києві таким місцем був визначений 22-й кілометр Великого об'їзного шосе, в районі Феофанії [6, 2]. Під час виїздів особовий склад піротехнічних розрахунків зобов'язаний був провести роз'яснювальну роботу з громадянами, які працювали чи знаходилися в місцях проведення робіт з розмінування (таблиця 2) [8, 10–11; 9, 167–170; 10, 82–85, 148–149; 11, 63–

66,154–156,208–209; 12, 16–18,108–110,201–204; 13, 36–38,121–125,216–219].

Маючи спеціальну підготовку, особовому складу піротехнічних підрозділів, було доволі легко проводити бесіди щодо заходів безпеки і правил поведінки за виявлення вибухонебезпечних предметів. Жива розмова була насичена характерними прикладами, містила необхідні поради та роз'яснення з незрозумілих питань. Тривалість бесіди, як правило, не перевищувала 10–15 хв. [6, 89]. Для повнішого охоплення населення роз'яснювальною роботою використовувалися всі засоби: проведення бесід, виступи офіцерів, сержантів і солдат на радіо і телебаченні, публікації статей у періодиці, виступи перед початком кіносеансів, а також на різних районних та обласних нарадах керівників підприємств, радгоспів, колгоспів, на обласних і міських курсах цивільної оборони [7, 77–79]. Роз'яснювальна робота серед населення щодо заходів безпеки та обережності за виявлення авіабомб та інших боєприпасів, які не вибухнули, мала на меті запобігти випадкам підриву людей, які, на жаль, мали місце на території України, де в роки війни проходили бойові дії. Особлива увага приділялася дітям шкільного віку [6, 4–5]. Вся роз'яснювальна робота організувалася та проводилася у тісній взаємодії з місцевими органами влади.

Хоча ця діяльність здійснювалась з певними недоліками, а саме:

- піротехнічні розрахунки не завжди від'їздили на двох автомобілях;
- допускалися випадки неякісної перевірки територій, на яких проводилося знешкодження виявлених вибухонебезпечних пристроїв;
- виїзд розрахунків на знищення боєприпасів без спеціальних обмежувальних вказівників та без спеціальних приладів;
- автомобілі, котрі планувались для проведення розмінування, технічними відділами військових частин використовувались іноді з іншою метою [10, 489].

За 1962–1990 рр. піротехнічні підрозділи ЦО УРСР знешкодили та знищили 2043216 шт. різних видів вибухонебезпечних предметів, передусім, боєприпасів часів Другої світової війни [14, 185].

Усі наслідки забруднення загальнодоступної території вибухонебезпечними предметами загальновідомі – це, в кращому випадку, поранення чи каліцтво, а в гіршому – смерть. Ми робимо підсумок, що підпорядкування піротехнічних загонів Збройних Сил органам ЦО мало позитивний результат, адже ефективність праці піротехніків зменшила небезпеку вчетверо, а травматизм і смертність саперів – у шість і дванадцять разів, відповідно. Це стало можливим завдяки орієнтації робіт на один напрям – розмінування та відповідна підготовка фахівців у цій сфері. До сьогодні в землі залишається незлічена кількість таких, що не вибухнули чи невикористані, боєприпасів часів Другої світової війни, але досвід форм і методів роз'яснювальної роботи серед цивільного населення, накопичений у ті часи, дає змогу не допускати невиправданих втрат серед людей дотепер.

1. *Habib M.K. Humanitarian Demining. Innovative Solutions and the Challenges of Technology. – Vienna, 2008.*
2. *Лозунова Г.Л. Аспекти безопасности гуманитарного разминирования // Артиллерийское и стрелковое вооружение. – 2007. – № 3.*
3. *Їжак О.І. Організаційні проблеми утилізації боєприпасів в Україні. – Д., 2005.*
4. *Архів Міністерства з надзвичайних ситуацій. Опис справ постійного зберігання за 1960–1996 рр. (далі – АМНС). – Од. зб. 2.*
5. *Галузевий державний архів Міністерства оборони України. – Ф. 1917. – Оп. 38013. – Кор. 195 (далі – ГДА МОУ). – Спр. 1.*
6. *АМНС. – Од. зб. 8.*
7. *АМНС. – Од. зб. 28.*
8. *ГДА МОУ. – Спр. 2.*
9. *ГДА МОУ. – Спр. 3.*
10. *ГДА МОУ. – Спр. 4.*
11. *ГДА МОУ. – Спр. 5.*
12. *ГДА МОУ. – Спр. 6.*
13. *ГДА МОУ. – Спр. 7.*
14. *ГДА СБУ. – Ф. 35. – Спр. 9. – Т. 6.*

Plahuta V.V. The USSR Civil Defense Activities of mine clearing. In the article the main aspects of the civil defense forces of the Ukrainian SSR actions of mine clearing is considered, the attention is paid to the not enough clarified issues, the directions of possible further research are described.

Key words: USSR, Civil defense, explosives, demining

